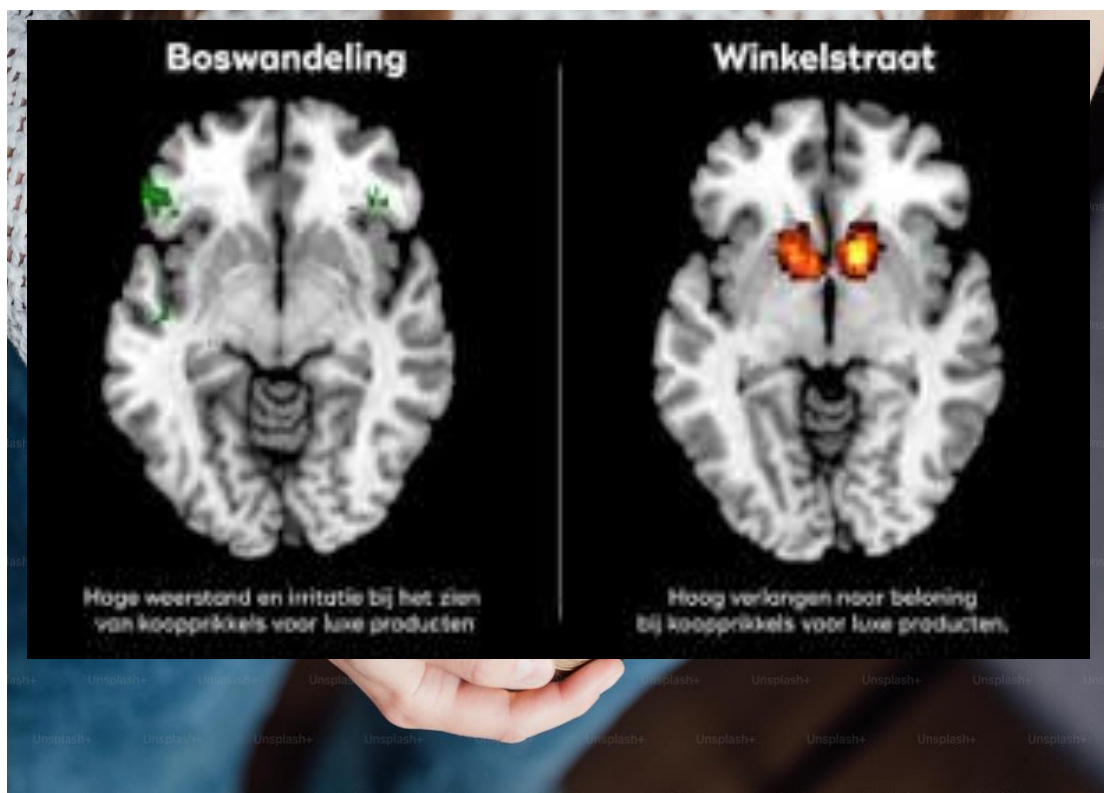

aanpak
**begeleidings
ethiek**

Verslag workshop
Aanpak Begeleidingsethiek
**Neurotechnologie en
desinformatie**
Neurensics i.s.m. Beeld en geluid

ECP

Platform voor de
InformatieSamenleving

Ministerie van Binnenlandse Zaken en
Koninkrijksrelaties

Platform voor de
InformatieSamenleving

Ethiek en digitalisering

De toenemende digitalisering brengt ingrijpende veranderingen met zich mee, in allerlei sectoren. Nieuwe mogelijkheden voor communicatie, monitoring en analyse roepen vragen op. Wat is de positie van de mens in deze omgeving, hoe staat het met data, met privacy, wat doen algoritmes en wat willen gebruikers eigenlijk? Begeleidingsethiek is ethiek die zich specifiek met dit soort vragen bezighoudt. Hij is gebaseerd op techniekfilosofie, die uitgaat van verwevenheid, verbinding tussen mens en technologie, het zijn geen tegenover elkaar staande werelden.

Begeleidingsethiek stelt de vraag **hoe** technologie op een goede manier kan worden begeleid in de samenleving en omgekeerd hoe de samenleving op een goede manier kan worden begeleid bij het omgaan met technologie. Het gaat niet om het van afstand oordelen over technologie, maar om het in de context ethisch van technologie. Dit staat uitgewerkt in het boek 'De techniek staat voor iets'. Het gaat om de volgende principes:

Concrete technologie in concrete context. De context van een technologie is essentieel in een gesprek over technologie. Simpel gezegd: het maakt uit of het thuis, binnen een overheidsorganisatie of binnen de bouw wordt gebruikt. Daarom wordt in de eerste stap niet alleen toegelicht hoe de technologie werkt, maar ook wat er naar aanleiding van die technologie ontstaat. Wat is het doel? Wie gaat er gebruik maken van bepaalde data? Welke besluitvormingslijnen zijn er?

Betrokkenen ethiek. Ethiek is niet zo moeilijk als sommige mensen het maken. Elk mens neemt in zijn leven ethische beslissingen. We geloven dat betrokkenheid daarvoor een belangrijk criterium is. Iedereen die op de een of andere manier betrokken is bij de technologie, of erdoor geraakt wordt, moet een stem krijgen. Betrokkenheid zorgt betekent vaak ook dat mensen met verstand én/of gevoel van zaken kunnen spreken. Het zijn geen afstandelijke 'experts'. Onze ervaring is dat bij een goede groep betrokkene de belangrijkste ethische waarden worden benoemd. We zien vier groepen betrokkenen: 'inwoners', professionals, ICT-techniek en management/beleid.

Waarden en effecten. Waarden kunnen van bovenaf komen. Zoals mensenrechten of Europese waarden. Het probleem is dat ze heel abstract zijn en moeten worden vertaald naar de concrete praktijk. Dat is heel ingewikkeld. In dit traject hebben we dat omgedraaid. We vragen mensen naar positieve en negatieve effecten van de technologie in de gegeven context en abstraheren daar samen de waarden uit. De waarden zijn dus door de groep benoemd en hebben concrete duiding door de achterliggende effecten. Na meer dan 100 sessies weten we dat de door de deelnemers genoemde waarden zelden relevante waarden missen uit extern ingestelde lijstjes, wel voegen ze er een aantal relevante aan toe.

Het goede doen. Ethiek gaat er wat ons betreft niet alleen om een uitwisseling over welke waarden relevant zijn, maar ook hoe die van invloed zijn op handelen in de praktijk. Anders gezegd: ethiek is het goede doen op een goede manier. We stoppen daarom niet bij het benoemen van verschillende waarden of waardenspanningen, maar kijken of er vanuit de waarden tot handelingsopties kan worden gekomen. Wat kunnen we doen om het beter te maken, waarbij 'beter' volgens door de groep eerder is vastgesteld via de benoemde waarden.

Workshop aanpak begeleidingsethiek

Op 22 oktober 2024 organiseerden het ministerie van BZK samen met Neurensics en Beeld en geluid een sessie begeleidingsethiek over de casus Neurrotechnologie en desinformatie. Aan de workshop namen 13 deelnemers (zie bijlage voor specificatie) deel onder leiding van Hannah Boute en Daniël Tijink (ECP) van ECP.

De workshop is georganiseerd in het kader van de waardengedreven dialogen onderdeel van het programma waardengedreven digitaliseren van het ministerie van BZK. Dat bevat in 2024 sessies over vier thema's. Dit was de eerste sessie over het thema neurrotechnologie.

De doelstelling is tweeledig:

- ▷ Leren tijdens de workshop
 - Welke effecten, waarden en actoren worden genoemd
 - Welke handelingsopties zijn er om de toepassing te verbeteren
- ▷ Leren over de Aanpak Begeleidingsethiek
 - Hoe kan de organisatie deze methodiek gebruiken rondom ethische kwesties en technologie-implementaties

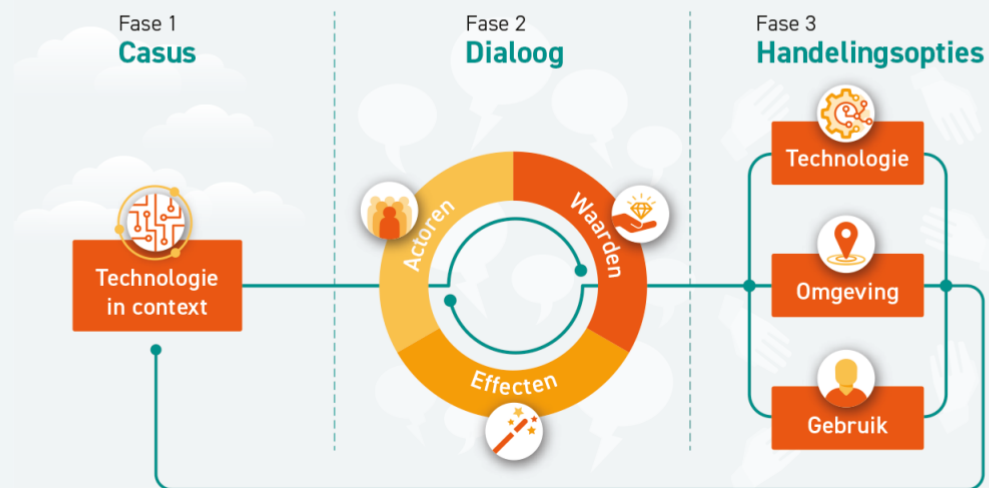
Het verslag bevat de volgende elementen:

- ▷ Toelichting op de Aanpak Begeleidingsethiek
- ▷ Weerslag van de workshop

Aanpak

Begeleidingsethiek

De aanpak bevat de volgende fasen:

Fase 0 Introductie

Introductie over de doelstelling en een toelichting op het model en het gedachtengoed

Fase 1 Toelichting

Hoe ziet de technologie eruit en in welke context wordt deze toegepast

Fase 2 Dialoog

- ▶ Een korte ronde waarin de deelnemers aan de workshop de betrokken actoren benoemen
- ▶ Brainwrite waar deelnemers mogelijke effecten benoemen en bespreken
- ▶ Benoemen van waarden die een rol spelen bij die effecten

Fase 3 Handelingsopties

In subgroepen gaan de deelnemers op zoek naar handelingsopties vanuit de technologie, de omgeving en het individu.

Fase 1

Technologie en context

Neurotechnologie is een nieuwe technologie, die nog niet zoveel toepassingen kent. Neurensics is een bedrijf dat werkt met Neurotechnologie voor marketing. In deze sessie hebben gekeken naar een meer maatschappelijk thema: desinformatie. Daar bestaat de term prebunking, het mensen leren de patronen achter desinformatie te herkennen. In deze sessie staat de vraag centraal hoe neurotechnologie zou kunnen helpen bij het valideren van prebunking. Onderstaand daarom inleiding over desinformatie en prebunking van Patricia van Rijswijk en over het gebruik van neurotechnologie bij marketing door Martin de Munnik van Neurensics.

Inleiding van Patricia van Rijswijk van Beeld en Geluid

Beeld & Geluid richt zich als instituut op 4 peilers.

1. Hoeder van het Nederlandse media-erfgoed
2. Het levend houden van het erfgoed
3. Wij vieren de media
4. Versterken van het media-ecosysteem

Peiler 4 heeft als doelstelling het bevorderen van de nieuwswijsheid van burgers. Hiervoor werken afdeling onderwijs & educatie en onderzoek samen aan aanbod en interventies over thema's als pers, journalistiek, medialogica, influencers en desinformatie.

Voor het thema desinformatie wordt nauw samengewerkt met het BenEdmo netwerk. De Vlaams-Nederlandse samenwerking bestaande uit een consortium van mediaspecialisten, factcheckers, wetenschappers en andere experts.

Het aanbod en de interventies worden ontwikkeld volgens het Ik-Zij-Wij model en principe. Een model dat deelnemers bewust maakt van de eigen rol (IK) in het medialandschap, kennis en inzicht geeft over de totstandkoming van media (ZIJ) en de effecten en gevolgen voor de samenleving bespreekbaar maakt (WIJ).

Beeld & Geluid Onderwijs & Educatie biedt met het aanbod handvatten om te kunnen navigeren in het steeds complexer wordende medialandschap. Doel is om mensen kennis te geven over de 'medialogica' in onze hoofden door inzichtelijk te maken hoe meningsvorming tot stand komt, wat het beïnvloedt en hoe je daar met de juiste kennis en motivatie controle over kunt houden. "Weten wat er in de blender terechtkomt en weten waar het bij het mixen fout kan gaan".

Het thema desinformatie is een van de thema's waar Beeld & Geluid kennis, bewustwording en handelingsperspectief biedt dmv interventies. Doel is om burgers weerbaar te maken tegen desinformatie en online manipulatie door middel van 'pre-bunking'. Daar waar de-bunken gaat over factchecken van valse informatie achteraf, gaat pre-bunken over het herkennen van de manipulatietechnieken.

Beeld & Geluid gebruikt hiervoor de inoculatie-theorie, Immuniteit door psychologische

‘vaccinatie’. Het is gebaseerd op het idee dat als mensen worden gewaarschuwd dat ze mogelijk verkeerd geïnformeerd zijn en worden blootgesteld aan verzwakte voorbeelden van manipulatietechnieken, ze immuun worden voor mis- en desinformatie

Het gaat om het leren herkennen van technieken die ingezet worden door de makers van valse informatie met als doel mensen te manipuleren, hen te laten klikken op de valse informatie en het verder te verspreiden. Technieken als: emotionele taal en beelden, het aanwakkeren van wij-zij denken, gebruik van vaag taalgebruik en het veinzen van expertise. Wanneer de manipulatie voorzien wordt zal het veel minder van invloed zijn op meningsvorming en de daarbij behorende gevolgen voor de samenleving én de democratie.

Inleiding van Martin de Munnik, Neurensics

Aan het einde van de vorige eeuw toonden wetenschappers, zoals Nobelprijswinnaar Dr. Kahneman, aan dat mensen zich vaak niet bewust zijn van de drijfveren achter hun gedrag. Daarmee is wat mensen zeggen niet altijd wat ze doen. Menselijk gedrag wordt grotendeels gestuurd door wat Kahneman noemt 'Systeem Eén', het onbewuste, emotionele deel van de hersenen.

Als gedrag wordt gestuurd door overwegend onbewuste processen dan geldt dat natuurlijk ook voor koopgedrag. Dit heeft geleid tot het ontstaan van een geheel nieuwe onderzoeksindustrie die neuromarketing wordt genoemd. Neuromarketing-onderzoek maakt gebruik van methodieken die onbewuste brein-activiteit vastleggen. Dit zijn in eerste instantie fMRI en EEG, maar ook afgeleide indirecte tools worden tot het veld van de neuromarketing gerekend.

Met een kleine veertien jaar ervaring en meer dan 1.800 onderzochte campagnes in belangrijke reclamelanden als de US, Engeland, Duitsland en voor ons Nederland, behoort Neurensics tot de wereldtop in deze neuroscience discipline. Hoewel we gebruik maken van verschillende tools, vormt fMRI de basis van onze studies. Alleen van fMRI is het grote voorspellende vermogen wetenschappelijk bewezen. Al onze studies zijn wetenschappelijk onderbouwd en worden uitgevoerd onder verantwoordelijkheid van onze Science Officer professor dr. Victor Lamme en dr. H. Steven Scholte, hoofddocent aan de universiteit van Amsterdam.

Aan alles dat we te horen of te zien krijgen, alle sensorische informatie die we tot ons nemen, wordt door het brein een waarde toegekend. Met fMRI kunnen we die waarde meten en rapporteren in een statische verantwoording. Daarmee kunnen we verschillende aanbiedingen met elkaar vergelijken en voorspellen welke van de verschillende stimuli het meest gewaardeerd wordt en tot een gedragsintentie leidt.

Product- of merkproposities, namen, designs, logo's, verpakkingen, concepten en on- of offline campagnes, alles dat met elkaar vergeleken kan worden, kan worden onderzocht op effectiviteit. We rapporteren dit in een opsomming van positieve emoties als begeerte, verwachting, vertrouwen en waarde, maar ook negatieve emoties als angst, gevaar en afkeer, die in hun verhouding verantwoordelijk zijn voor een gedragsintentie. Maar we meten ook de impact en de 'engagement'; in de vorm van waardering en betrokkenheid. Met name dat laatste is weer van belang als het gaat om het bouwen van een sterk merk.

Alles dat met elkaar vergeleken kan worden, kan worden onderzocht op het activeren van een gedragsintentie; dus ook het effect van Pre-bunking-methodieken. Een dergelijke studie zou een maand in beslag nemen en een investering van rond de 100.000 euro. Het resultaat zou kunnen leiden tot het bewezen succesvol implementeren van een 'vaccinatie' tegen desinformatie en de actieve gevolgen daarvan.

Fase 2

Dialogo

In deze tweede fase gaan de deelnemers in gesprek over wie er betrokken zijn bij het gebruik van neurotechnologie bij het voorkomen van desinformatie door prebunking.

Actoren:

Bij de actoren is de vraag wie er betrokken is of geraakt wordt door de case. De deelnemers aan tafel vertegenwoordigen al een deel van die actoren. Ze noemen de volgende betrokkenen:

- Cursisten (scholieren, ouderen, ouders,
- Ministerie van OC&W
- Social media platforms
- Stichting leerplan ontwikkeling
- Opleiders
- Pers & media
- Wetenschappers
- GGZ
- Jeugdzorg, jongerenwerk
- Radicaliseringsexperts
- Politiek
- Influencers
- Leveranciers van de neurotech
- Mediaconumenten
- Marketeers
- Data-analisten
- Veiligheidsdiensten (ook internationaal)

Bij de sessie is een groot deel van de genoemde betrokkenen aanwezig. Voor het vervolg van sessie is aan de deelnemers gevraagd om ook vanuit bovenstaande perspectieven hun inbreng te geven.

Effecten:

De vraag is hier welke positieve en negatieve effecten de invoering en het gebruik van PET-technologieën in te zetten om AIO-gerechtigden gericht te benaderen hebben.

Positieve effecten

1. Beter begrip impact educatie prebunking in brein kan bijdragen aan verhoogd kritisch vermogen
5. Draagt bij aan bewustwording over impact desinformatie
8. Inzicht in effectiviteit (of niet) van prebunking
9. Optimalisatie van educatie prebunking
11. Draagt bij aan preventie radicalisering
12. Inzicht verbeteren in hoe om te gaan met ergste 'gevallen' van radicalisering
14. Preventief bijdragen aan mentale gezondheid
17. Biedt inzicht in het 'waarom' van impact desinformatie

Negatieve effecten

2. Beter begrip impact in brein biedt kwaadwillenden ook mogelijkheid beter te manipuleren
3. Informatie/data kan in verkeerde handen vallen
4. Nare neveneffecten van mri
7. Risico op grote investering en geen tot weinig effect
13. Door het soort technologie (in het brein kunnen kijken) wantrouwen en aversie bij bepaalde groep mensen (wellicht met overlap bij de groep die al kwetsbaar is voor desinformatie)
15. Bij non-compliance leverancier (aan bijvoorbeeld AVG of ethische richtlijn) kans op misbruik van data
16. Neurotech biedt mogelijk geen inzicht in het 'waarom' van impact desinformatie
18. inzet van neurotechnologie voor doeleinde impact brein desinformatie kan mogelijk juist voelen als inperking van vrijheid van meningsuiting

Waarden:

Achter effecten gaan waarden schuil. Die waarden zijn door de co-moderator geïnventariseerd terwijl de deelnemers bezig waren met het benoemen van effecten. Die lijst is gedeeld met de deelnemers en door hen besproken en aangevuld. Dat leverde de onderstaande lijst met waarden op, met daarachter het corresponderende effect. Dat geeft de meer abstracte waarde concrete invulling.

In onderstaande lijst is ook aangegeven om welk type waarden het gaat.

Waarden	
(groei van) kennis	1, 5
Veiligheid	
Goed gebruik van neurotech	3
Autonomie	2,1
gezondheid	4
efficiency	7
effectiviteit	8
onderwijskwaliteit	9
gematigdheid	11
verbondenheid	11,12
lichamelijke integriteit	13
geluk (mentale gezondheid)	14
privacy	15
rechtmatigheid	15
transparantie	16
vrijheid	13
democratie	

Nadat de waarden geïnventariseerd zijn is er in een snelle ronde gestemd op welke waarden voor deze groep het meest relevant zijn voor deze case. Daaruit kwamen de volgende drie combinaties van waarden naar voren:

- Kennis (zowel over desinformatie als over neurotech),
- Goed gebruik (privacy, rechtmatigheid) het gaat er om of neurotech gebruikt wordt op een goede manier, dat wil enerzijds zeggen binnen de wet en rekening houdend met privacy, geen misbruik)
- Geluk/autonomie: neurotech en prebunking zouden moeten bijdragen aan de mentale gezondheid of het geluk van mensen. Autonomie is daarbij ook een belangrijke factor

Fase 3

Handelingsopties

In het proces van het opstellen van de handelingsopties zijn de waarden uit de vorige fase meegenomen. De deelnemers kregen een uitleg over de verschillende categorieën binnen de handelingsopties. Het kan bijvoorbeeld gaan over het ontwerp van de technologie, het aanpassen van de omgeving waarbinnen de toepassing functioneert en het gedrag van mensen. De deelnemers worden in drie werkgroepen verdeeld en gaan ieder aan de slag met een van deze drie gespreksonderwerpen. Dat leidt tot handelingsopties per categorie.

Technologie

- Optimalisatie in correlatie/causaliteit emoties en gedragsintentie (kennis)
- Identificatie van de parameters die bijdragen aan gewenste output (= verandering in gedachten/gedrag middels educatie prebunking) (kennis, geluk en autonomie)
- Alleen meten wat minimaal nodig is voor doeleinde. Dus terugvertaling van mogelijk dataprotocol naar wat de technologie 'mag' meten, ook al 'kan' de technologie meer meten. (goed gebruik, privacy)
- Geen opslag van individuele dossiers, alleen 'bulk'data (goed gebruik, privacy, geluk, autonomie)

Omgeving

- Goede wetgeving over neurotech en de uitkomsten (goed gebruik)
 - Waar wordt het opgeslagen
 - Door wie mag het gebruikt worden
 - Hoe mag neurotech ingezet worden
 - Hoe lang mogen de data bewaard worden
- Toezicht organiseren (goed gebruik)
- Zorg voor beveiligde dataopslag (goed gebruik)
- Stimuleer breinonderzoek (kennis)
- Interdisciplinaire samenwerking (kennis/goed gebruik)
 - neurotech/neuroscience
 - Marketing
 - Desinfo-kennis
 - Onderwijs

- Zorg voor meerdere, diverse aanbieders van neurotech (efficiëntie)
- Investeer in een cluster rond neurotech (bedrijven, wetenschap, overheid, publiek) (effectiviteit)
- Verkennen van de kracht van neurotech: wat kan het allemaal, want niet, waar liggen de (on)mogelijkheden (kennis)
- Kom met ethische richtlijnen (autonomie, goed gebruik)
 - Wat mag wel, wat niet? Bijvoorbeeld wordt het onderdeel van de rechtspraak, kan/mag neurotech bewijzen of iemand dader is of niet?
 - Vooraf is toestemming nodig
 - Houdt je aan doelbinding
- Valorisatie, zorg dat wetenschappelijke kennis economisch of maatschappelijk nuttig wordt (goed gebruik)
- Langlopende pilots met toepassingen van neurotechnologie, in elk geval één rond desinformatie

Mens

Waarde: Kennis

- Voorlichting geven over neurotech
- Enthousiast maken van deelnemer om mee te doen aan de wetenschap (onderzoek via neurotech)
- Ontwikkelen van onderwijsprogramma's met resultaten vanuit neurotech
- Voorlichting geven over de manier waarop manipulatie werkt (in het brein) met de resultaten vanuit neurotech
- Verplichten dat er bij het gebruik van neurotech wordt aangegeven wanneer en waarom er gebruik is gemaakt van neurotech
- Kennis delen door middel van open publicaties van de uitkomsten van neurotech onderzoek door bedrijven en wetenschap

Waarde: Goed gebruik/Privacy

- Informeren over goed gebruik van neurotech zodat deelnemers weten wat er met hun data gebeurt en hoe de informatie verwerkt wordt. Bijvoorbeeld door de gebruikersvoorwaarden van data begrijpelijk maken.
- Voorlichting geven aan deelnemers van het onderzoek dat je data veel waard is
- Goede begeleiding van een deelnemer tijdens het onderzoek zodat de deelnemers duidelijk is wat er gebeurt en welke data er worden opgeslagen en wat daarmee gebeurt na afloop.

Waarde: Geluk/Autonomie

- Voorlichting geven over de manier waarop manipulatie werkt (in het brein) met de resultaten vanuit neurotech (! Deze waarde staat ook bij de waarde kennis maar valt ook onder de waarde autonomie)
- Label toevoegen aan informatie die tot stand is gekomen met informatie vanuit de neurotech zodat mensen de waarde en bron van de informatie zelf kunnen beoordelen.

Terugblik

Aan het einde van de workshop wordt teruggekeken en besproken wat de Aanpak Begeleidingsethiek concreet heeft opgeleverd. De deelnemers geven aan dat ze het een waardenvolle sessie vinden. In het begin was het even zoeken naar de afbakening en de case, maar het heeft veel opgeleverd. De beide inleiders hebben beide een interessant en urgent verhaal. het een belangrijke stap is om met dit vraagstuk aan de slag te gaan. Een aantal mensen gaf aan dat het voor hen direct input was voor waar ze mee bezig zijn: het vormen van beleid over neurotech, het verhaal vertellen over neurotechnologie, een bijdrage aan een rapport over neurotech, de verdieping van omgang met desinformatie.

Mensen gaven aan dat het goed past bij de volgende stappen

De deelnemers

1. **Martin de Munnik**, Neurensics
2. **Patricia van Rijswijk** Beeld en geluid
3. **Olaf Ouwens**, KBO-Brabant, Senioren Brabant en Zeeland
4. **Erik Brendel** ANBO-PCOB
5. **Luuk Ex** Rathenau Instituut
6. **Marlous van Oort** Ministerie van Binnenlandse Zaken, nieuwe technologie
7. **Dennis van Kampen** Ministerie van Binnenlandse Zaken, nieuwe technologie
8. **Dorijn Boogaard** Jongere ECP
9. **Femke Bartels** Neuropsycholoog, ECP
10. **Julia Conemans** Beeld en Geluid
11. **Harry Hol**: Bureau Jeugd en Media, journalist
12. **Rebecca Haselhoff** Beeld en geluid
13. **Dorothy Adobea**, Ministerie van BZK, desinformatie

Moderatoren:

Hannah Boute (ECP | Platform voor de informatiesamenleving)

Daniël Tijink (ECP | Platform voor de informatiesamenleving)

Platform voor de
InformatieSamenleving

Verslag workshop

Aanpak Begeleidingsethiek

Neurotechnologie en desinformatie

Meer informatie over de Aanpak Begeleidingsethiek,
waaronder dit verslag, vindt u op

www.begeleidingsethiek.nl